

OSMANLI HUKUKUNDA İBRA TÜRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYKANAT

Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi

mehmetaykanat@gmail.com

Öz

Köklü bir kurum olan ibra, hem Roma hukukunda hem İslam hukukunda yer almıştır. Osmanlı hukukunda da teoride ve uygulamada, ibraya ilişkin geniş bilgiler vardır. Osmanlı literatüründe ibranın çok sayıda türüne yer verildiği görülmektedir. Hukukumuzda gün geçtikçe önem kazanan ibranın, Osmanlı uygulaması da önemlidir.

Osmanlı hukukunda ibra türlerine ilişkin olarak, fıkıh eserlerinde, fetva mecmualarında, Mecelle'de, arşiv belgelerinde, mahkeme kayıtlarında bilgiler yer almıştır. Osmanlı uygulamasında ibranın, günümüz uygulamalarına benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı hukukunda ibranın yirmiden fazla türünden bahsedilmektedir. Dokuz farklı başlık altında ele aldığımız bu türlerin bir kısmı günümüz uygulamasında da vardır.

İbra türleri, ibranın eski hukukumuzda da geniş şekilde uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir. İbraya ilişkin zengin teori ve uygulama örnekleri, günümüz hukukuna da katkılar sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı hukuku, ibra, türler, ıskat, istifa, hâs, âm.

TYPES OF IBRA IN OTTOMAN LAW

Abstract

Ibra, which is a deep-rooted institution, has taken part in Roman law and Islamic law. In Ottoman law, there is extensive information on theory and practice about ibra. It is seen that many types of ibra are placed in Ottoman literature. It is also important that Ottoman practice of ibra which gained importance day by day in our law system.

Information about types of ibra has been included in fiqh works, fatwa books, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, archive documents and court documents. In Ottoman practice it appears that ibra is used in a similar way to today's practices. There are over twenty types of ibra in Ottoman law literature. We have organized the types of ibra under the nine headings. Some of these types are also present in our doctrine of law.

The types of ibra are important in that they show us Ottomans use ibra a lot. Rich theories and practices of ibra can contribute to today's law.

Keywords: Ottoman law, ibra, types, ıskat, istifa, hâs, âm.

I. Giriş

1926 yılından 2011 yılına kadar yürürlükte kalmış olan 818 sayılı Borçlar Kanununda ibraya ilişkin hükümler yer almamıştır. Mehaz İsviçre Borçlar Kanununda hüküm olmasına rağmen kanuna alınmaması doktrinde bir eksiklik olarak kabul görmüştür. İbra, uygulamada

ve yargı kararlarında ise bu eksiklik yokmuş gibi yer almıştır. Nihayet 2011 yılında yürürlüğe giren 6098 sayılı kanunda ibra düzenlenmiş ve eksiklik giderilmiştir.¹

2011 yılına kadar ibraya ilişkin hüküm olmamasına rağmen uygulamada ve yargı kararlarında eksiklik hissedilmemesi, ibranın yerleşmiş bir hukuki kurum olduğu şeklinde yorumlanabilir. İbra, hem Roma hukukunda hem İslam hukukunda var olan köklü bir kurumdur.² İbra, Osmanlı hukukunda da hem teoride hem uygulamada yer bulmuştur.

Günümüzde borçlar hukuku ve iş hukuku uygulamalarında oldukça geniş uygulama alanı olan ibranın, Osmanlı hukukunda nasıl uygulandığı önemlidir. Osmanlı uygulaması, İslam hukuku teorisinin bir yansımasıdır. Bu çalışmaya yansıyan Osmanlı uygulaması İslam hukukunda ibra konusunu da yansıtmaktadır. Günümüz ibra uygulamaları ile mukayese yapma imkânını ortaya koymaktadır.

Asırlardır uygulamada yer bulan ibranın çok sayıda türü bulunmaktadır. Bu türlerin geçerliliğine ve hükümlerine ilişkin kaynaklarda bilgiler yer almıştır. Osmanlı hukuk tarihi kaynaklarında ibra türleri geniş olarak ele alınmıştır. Çok sayıda başlık altında ele alınması ibranın köklü geçmişini ve uygulamadaki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmamızda günümüze de katkı sunacak şekilde, Osmanlı uygulamasının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Hukuk tarihimizdeki ibra türlerinin, güncel hukukumuzdaki ibra uygulamalarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. İş hukukunda, alacaklarını alan işçinin imzaladığı ibranamenin aslında bir ibra-i istifa olduğu söylenebilir. İşçinin alacaklarının bir kısmından vazgeçmesi durumunda ise asıl ibra denilen ibra-i iskat söz konusu olmaktadır. İbra türlerinin tespit edilmesi, ibra uygulamalarının daha iyi anlaşılmasına ve uygulamadaki sorunların çözümüne katkı sunacaktır. Özellikle önemli bir Osmanlı hukukçusu olan Ali Haydar Efendi, ibraya ilişkin risalesinde ve Mecelle şerhinde konuyu derinlemesine ele almıştır. Konuya ilişkin fetvalar ve mahkeme kararları uygulamaya ilişkin çok sayıda örnek barındırmaktadır. Kaynaklarda yer verilen ibra türleri tarihte kalıp gitmiş değildir. Günümüz uygulamasına katkı sağlayacak ibra düzenlemeleri ve uygulamaları mevcuttur.

II. Osmanlı Hukuk Kaynaklarında İbra Türleri

İbra konusuna ilişkin başlıca Osmanlı hukuk kaynakları; fıkıh eserleri, fetva mecmuaları ve bir hukuki düzenleme olarak Mecelle³ şeklinde sayılabilir. İlmi eserler dışında mahkeme kayıtlarında ve arşiv belgelerinde de ibraya ilişkin çok sayıda içerik bulmak mümkündür.

¹ Türk Borçlar Kanunu, Resmi Gazete, Sayı: 27836, 04.02.2011.

² İbranın tarihçesi için bkz. Yurduseven, 2013, s.9-12.

³ Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin on altı kitabından biri "Sulh ve İbra" başlığını taşımaktadır. 1968-1876 yılları arasında peyderpey tamamlanmış olan Mecelle, 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Osmanlıda sıkça başvurulan fıkıh eserleri ibra konusunu doğrudan ele almamışlar, farklı başlıklar altında konuya değinmişlerdir. Sulh, hibe, kefalet, havale, rehin, maraz-ı mevt ve dava gibi başlıklar altında ibraya ilişkin hükümler vardır.⁴ İbra türlerine ilişkin ise ancak dolaylı bilgiler bulunabilir. Mecelle şarihi de olan Ali Haydar Efendi, ibraya ilişkin bir bölüme de yer verdiği risalesinde oldukça ayrıntılı bir çalışma ortaya koymuştur. Bu çalışmada ibra türleri de en geniş şekilde yer almıştır.⁵

Osmanlı dönemi fetva kitaplarında ibraya dair çok sayıda fetva vardır. Özellikle Behcetü'l-Fetava'da ibra, sulh ve ibra şeklinde bir başlık altında ele alınmıştır. Diğer fetva mecmualarında daha çok sulh ve dava başlıkları altında ibra konusu ele alınmıştır. İbra türlerine ilişkin fetvalar da ibra konusu ile orantılı olarak azalmış ve artmıştır.

Sulh ve İbra kitabı, Mecelle'nin on altı kitabından on ikincisidir.⁶ Bu kitaptaki kırkbir maddeden on yedi tanesi doğrudan ibraya ilişkindir. Bu maddelerden 1536. madde ibra-i ıskat, ibra-i istifa ayırımına, 1537. madde ibra-i hâs, ibra-i âm ayırımına, 1570. madde maraz-ı mevt halinde ibraya ilişkin düzenleme içermektedir.⁷

Arşiv belgelerinde özellikle mali görevleri olan çalışanların daha üst mevkideki kişiler tarafından denetlendiği görülmektedir. Bu denetimlerde herhangi bir eksiklik çıkmadığında, görevlinin ibra edildiği ifade edilmiştir.⁸ İbraya ilişkin devlet görevlileri tarafından düzenlenen belgeler olduğu gibi⁹ şahısların düzenlediği ibra senetleri de vardır.¹⁰ Bazı defterlerde alım satım belgelerinin sonunda ibraya ilişkin düşülen şerhlere rastlanmıştır.¹¹

Mahkeme kayıtlarında da boşanma sonunda karı kocanın birbirlerini,¹² görevi devralanların seleflerini,¹³ ticari ilişkilerde tarafların birbirlerini¹⁴ ibra ettikleri görülmektedir.

Osmanlı Devletinde ibraya ilişkin ilmi literatürün zenginliği, arşiv belgelerinde ve mahkeme kayıtlarında ibraya çokça rastlanması, Osmanlı uygulamasında ibranın ne denli kendine yer bulduğunu göstermektedir.

⁴ Mülteka, Hidaye, İhtiyar, Mebcut gibi eserlerde ibraya ilişkin farklı başlıklar altında düzenlemeler vardır. Kabukçu, 1991, s.5.

⁵ Ali Haydar, 1332.

⁶ Sulh ve İbra kitabı, 6 Şevval 1291 (16 Kasım 1874) tarihli İrade-i Seniyye ile yürürlüğe girmiştir. BOA, Dosya Usulü İradeler, 49/11, 5/10.

⁷ 1564. madde ibra-i has, 1565. madde ibra-i am hakkında ayrıntıya yer vermiş olan maddelerdir. 1561.maddede de ibra ifadeleri düzenlenmiştir.

⁸ BOA, İE.ML., 33/3231, 18.01.1096.

⁹ Bu belgelere konu içerisinde yeri geldikçe yer verilmiştir. Bu belgeler kadı ve naip gibi yargı görevlileri tarafından düzenlenmiştir. Yine idari görevlilerin ibraya ilişkin yazdıkları yazılar vardır. Kahvecibaşının bir alım satma ilişkin olarak imza ve mühüriyle düzenlediği bir belge için bkz. BOA, TS.MA.d, 2352, 29.12.1089. Yedikule civarındaki çeşitli kira bedellerinin alındığına dair Yedikule ağası tarafından düzenlenen senetler için bkz. BOA, TS.MA.d, 2770, 29.12.1247; 01.04.1248.

¹⁰ Verdiği elbiselerin parasını aldığına dair bir esnafın verdiği ibra senedi için bkz. BOA, TS.MA.d, 4594, 07.06.1235.

¹¹ Aynı defterde farklı tarihlerde şerhler için bkz. BOA, TS.MA.d, 2352, 05.06.1090; 05.08.1090; 15.03.1091.

¹² İstanbul Kadı Sicilleri, 2011, c.11, s.67, hüküm no:23, 4 Cemaziyelula 970; c.11, s.92, hüküm no:76, 13 Cemaziyelahir 970; c.13, s.303, hüküm no:426, 17 Cemaziyelahir 1027; c.6, s.149, hüküm no:268, ty.

¹³ İstanbul Kadı Sicilleri, c.13, s.99, hüküm no:71-72, Safer 1026; c.28, s.365, hüküm no:382, 29 Zilhicce 1072.

¹⁴ İstanbul Kadı Sicilleri, c.11, s.128, hüküm no:147, Receb 970; c.13, s.106, hüküm no:86, 5 Rebiülevvel 1027.

III. İbra Türlerine İlişkin Tasnif

Genel olarak

İbra türleri bakımından günümüzde birkaç sınıftan bahsedilirken, Osmanlı kaynaklarında daha geniş bir şekilde ibranın türlerine yer verilmiştir. Ali Haydar Efendi, ibraya ilişkin risalesinde, altı fasıldan birini ibra türlerine ayırmıştır. Burada ibra türleri yirmi iki madde halinde sayılmıştır. Daha sonra bu türler maddeler halinde açıklanmıştır.¹⁵ Ali Haydar Efendi ibra türlerini oldukça geniş bir şekilde saymasına karşın bu türler içinde bir sınıflandırma yapmamıştır. Bu türler için üst başlıklar belirlenerek bir sınıflandırma yapılabilir. Ali Haydar Efendi'nin saydıkları dışında da ibra türleri vardır.

Tespit edebildiğimiz ibra türleri bakımından bir sınıflandırma şu şekilde yapılabilir. İbraya ilişkin ilk sınıflandırma ibra-i ıskat ve ibra-i istifa türlerine ilişkindir. Bu ayırım işlemin ibra veya ikrar olduğunu belirlemek için gereklidir. İkinci ayırım ibranın kapsamına göre yapılan ibra-i âm, ibra-i hâs ayırımıdır. Alacağın kapsamına göre ise kısmi ibra, tam ibra ayırımı yapılabilir. Gerçekleşme şekline göre kavlen ibra, fiilen ibra türleri vardır. Konusu bakımından ibra altı başlık altında incelenebilir. İbra; dava ve husumete ilişkin, deyne ilişkin, malvarlığına ilişkin, malvarlığı alacağına ilişkin, emanete ilişkin ve çeşitli haklara ilişkin olabilir. Karşılığı olup olmamasına göre ibra, ivazlı veya ivazsız olabilir. İbra edenin durumuna göre sahihin ibrası veya marizin ibrası olabilir. Kullanılan lafzın kapsamına göre de ibra sınıflaması yapılabilir. Şartlı ibra, vasıf değiştirme yoluyla ibra, ribadan ibra, ibra-i münciz gibi ibra türleri de kaynaklarda sayılmıştır.

Günümüzde ibra türleri genellikle iki üst başlık altında ele alınmaktadır. Bu ayrımlar ivazlı-ivazsız ibra ayırımı ve tam-kısmi ibra ayırımıdır.¹⁶ Yapılan ibra tanımlarında da bu iki ayrıma yer verildiği görülmektedir.¹⁷

1. İbra-i ıskat ve ibra-i istifa

İbraya ilişkin yapılan ilk ayırım ibra-i ıskat, ibra-i istifa ayırımıdır.¹⁸ İslam ve Osmanlı hukuku kaynaklarında ibra-i ıskatın asıl ibra, ibra-i istifanın ise bir çeşit ikrar olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde ibraya ilişkin bu ayırım yer almamakla birlikte ibranın her iki türü de ibra olarak görülmektedir.

¹⁵ Ali Haydar Efendi'nin dört bölümden oluşan eserinin birinci kitabı ibraya ilişkindir. Bu bölüm "Kitabü'l-İstiksa fi Mesaili'l-İbra" başlığını taşımaktadır.

¹⁶ İzmirlioğlu, 2013, s.1463-1464.

¹⁷ "İbra, alacaklının ivazlı veya ivazsız olarak alacağının tamamından veya bir kısmından borçlu lehine feragat etmesi, daha doğrusu itfa edilmiş gibi kabul eylesidir." Berki, 1955, s.237; Türk Hukuk Lugati, 1991, s.139.

¹⁸ Zuhayli bu ayırımı, kullanılan sigaya göre yapılan bir ayırım olarak nitelemiştir. Zuhayli, 1992, c.6, s.445-446; Türk Hukuk Lugati, 1991, s.139; Cin ve Akgündüz, 1994, c.2, s.234; Apaydın, 2000, s.266.

İbra-i ıskat, bir hakkın ıskatına yönelik olup gerçek anlamda ibra olarak kabul edilmiştir. Mecelle’de “kitab-ı sulhde mevzu-ı bahis olan ibra budur” diyerek, düzenlemelerin ibra-i ıskata ilişkin olduğunu belirtmiştir. İbra-i istifa ise kişinin başkasında bulunan hakkını aldığını itiraf etmesi olarak tanımlanmıştır. Mecelle’de ibra-i istifanın bir nevi ikrar olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Mecelle’nin 1572. maddesinde ikrar tanımı verilmiştir. Mecelle’nin tanımına göre ikrar, burada bahsedilen ibra-i istifayı da kapsamaktadır.²⁰ Berki, ibra-i istifayı alacağın tahsil edilmemesine veya bir kısmının tahsil edilmesine karşın tahsil edildiğinin ifade edilmesi olarak açıklamıştır.²¹ Günümüz hukukunda ibraname ile kişiler alacaklarını aldıklarına ilişkin bir ikrarda bulunmaktadır.²²

Osmanlı görüşünü yansıtan bir fetvada, kişilerin hiçbir hakları kalmadığını düşünerek borçluyu ibra ettikleri, borçluda olduğu anlaşılan diğer hakları talep ettiklerinde, borçlunun ibrayı gerekçe göstererek ifadan kaçınmayacağı belirtilmiştir.²³ Temel işlem ile tasarruf işlemi arasındaki ilişki tartışmalıdır. Soyutluk ve sebebe bağlılık görüşleri çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaktadır.²⁴ Fetvada sebebe bağlılıktan hareket edildiği için ibra geçersiz kabul edilmiş ve borç sona ermemiştir.

Kadınların ve naiplerin ibra-i istifaya ilişkin belge düzenledikleri anlaşılmaktadır.²⁵ Bu belgeler alacağın kalmadığını ortaya koyan ibra-i istifa türünde belgelerdir.

İbra-i ıskat lafızları Mecelle’nin 1561. maddesinde düzenlenmiştir.²⁶ İkrar sayılan ibra-i istifa lafızlarına ise yer verilmemiştir.²⁷ İbra ettim ifadesinden hangi ibranın anlaşılacağı konusunda ittifak yoktur. Her iki ibranın anlaşılabilirliğini savunanlar olmuştur. Şeyhülislamın görüşünün ibra-i istifa olduğu belirtilmiştir.²⁸

Ali Haydar Efendi, ibra-i ıskat ve ibra-i istifa arasındaki farkları çeşitli başlıklar altında saymıştır. Birincisi her iki ibranın lafızlarının farklı olmasıdır. İkincisi Mecelle’nin 1589. maddesinde düzenlenmiş olan kezb davasının ibra-i ıskatta söz konusu olmamasıdır.²⁹ Üçüncüsü kizb sonucu ibra edilen kişi hukuken borcundan kurtulur; ancak dinen borcu devam

¹⁹ Mecelle, m.1536; Bilmen, 1970, c.8, s.5, 29; Cin ve Akgündüz, 1994, c.2, s.234. Bir kimsenin alacağı bulunmadığını kabullenmesi Türk hukukunda menfi borç ikrarıdır. Oğuzman ve Öz, 2009, s.434.

²⁰ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1536.

²¹ Berki, 1955, s.242.

²² Feyzioğlu, 1977, s.425.

²³ “...ibra-i merkuma binaen vermemeğe kadir olmaz.” Behcetü’l-Fetava, 2011, s.380. Benzer fetva için bkz. Ceride-i İlmiyye, 2009, s.212; İvelî Mecmua-i Cedide, s.457-458.

²⁴ Aksu, 2013, s.119-120.

²⁵ BOA, C..ADL., 15/944, 10.05.1213; BOA, AE.SMHD.I.,68/4436, 29.12.1145; Orak, 2014, s.336; Sak ve Küçük, 2014, s.23-24.

²⁶ “Filan ile dava ve niza’ yoktur”, “Filanda hakkım yoktur”, “Filan ile olan davamdan fariğ oldum (vaz geçtim)”, “Filanda hakkım kalmadı” ve “Filandan tamamen hakkımı aldım” ifadeleri ibra-i ıskat lafızlarıdır. Mecelle, m.1561.

²⁷ Ali Haydar Efendi, “Beraet-i istifa eyledim, beraet-i kabz eyledim veya istifadan seni ibra ettim” lafızlarının ibra-i istifa anlamında olduğunu ifade etmiştir. Ali Haydar, 1330, c.4, m.1536; Ali Haydar, 1332, s.19.

²⁸ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1536; Ali Haydar, 1332, s.19-20.

²⁹ Alacaklı alacağımı aldığımı ikrar (ibra-i istifa) ettikten sonra yalan söyledim alacağımı almadım derse iddiası dinlenir. Ancak alacağımı ıskat ettim dedikten (ibra-i ıskattan) sonra yalan söyledim derse dinlenmez. Bilmen, 1970, c.8, s.29.

eder. Dördüncüsü borçlunun ifasından sonra ibra-i ıskat söz konusu olursa borçlu ifasını geri alabilir. Beşinci fark ise ibra-i ıskatın daha çok, ibra-i istifanın ise daha az düzenlenmesidir.³⁰ İbra-i ıskat sadece borçlar için söz konusudur çünkü aylar ıskat olmaz. İbra-i istifa ise hem aylar hem deynler bakımından söz konusu olur.³¹

Mecelle’de yer verildiği gibi ibra denilince, ivazsız olarak bir haktan vaz geçilmesi olan ibra-i ıskat anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı mahkeme kayıtlarında, bir alacağın kalmadığını ikrar anlamına gelen ibra-i istifa örneklerine çokça rastlanmaktadır. Düzenlenen ibra senetleri, belgelere düşülen ibra şerhleri hep ibra-i istifa örnekleridir. Bu sebeple ibra-i ıskat ve ibra-i istifa ayrımı bakımından, Osmanlı uygulamasının günümüzden çok farklı olduğu söylenemez. Günümüz uygulamasında her iki ibra türü, böyle bir ayrıma yer verilmeksizin, vardır.

Türk Borçlar Kanununun ibra sözleşmesini düzenleyen 420. maddesinden, alacağın tamamının belirtilmesi ve ödenmesi anlaşılabilir.³² Bu durumda borcun ortadan kaldırılmasına ilişkin bir ibra değil, alacağın tamamının alındığına ilişkin bir ibra-i istifadan söz edilebilir.

2. İbra-i hâs ve ibra-i âm

İbraya ilişkin bir diğer ayrım Mecelle’nin 1537. ve 1538. maddelerinde yer almıştır. İbranın kapsamına göre yapılan bu ayrımda ibra, ibra-i hâs ve ibra-i âm olarak ikiye ayrılmaktadır.

İbra-i hâs, “... bir hususa müteallik davadan bir kimesneyi ibra etmektir”. Söz konusu maddede bir hane, bir çiftlik veya bir alacağa ilişkin ibra, ibra-i hâs için örnek olarak gösterilmiştir.³³ İbra-i hâs ile sadece bir borç sona erdirilmektedir. Eğer varsa taraflar arasındaki diğer borçlar devam etmektedir.³⁴ Mecelle’nin 1564. maddesinde ibra-i hâs tekrar açıklanmış ve örnekle ibra-i hâs ile ibra edilen borç dışındaki borçların ve dava haklarının devam edeceği hatırlatılmıştır.³⁵ Örneğin alacaklı emanet verdiği beş altını ibra etse, diğer emanet alacakları veya emanet dışındaki alacakları devam eder. Alacaklı alacağının bir kısmını ibra etse geri kalanını yine talep edebilir. Bu da ibra-i hâs olur.³⁶ Kısmi ibra, aynı zamanda ibra-i hâs olur.

³⁰ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1536; Ali Haydar, 1332, s.20.

³¹ Zuhayli, 1992, c.6, s.446.

³² Mollamahmutoğlu ve Astarlı, 2011, s.1039 vd.

³³ Mecelle m.1537. “... mirasa müteallik davasından... ibra etikten sonra husus-i mezburu davaya kadir olmaz” Demirtaş, 2014, s.141.

³⁴ Konuya ilişkin bir fetvada ibra edilmeyen hakkın talep edilebileceği belirtilmiştir. Karı koca evlilik ilişkisinden kaynaklı uyumsuzluklar bakımından birbirlerini ibra etmişler ve anlaşmalı boşanmışlardır. Koca, satım ilişkisine dayanan bir talepte bulunmuş, kadının ibra sebebiyle ödemedi kaçınamayacağı açıklanmıştır. Behcetü’l-Fetava, 2011, s.566. Benzer fetva için bkz. Fetava-yı Feyziye, 2009, s.75.

³⁵ Mecelle m.1564. “Hind muayyen bazı eşyasını istisna edip cemi’-i deaviden Zeyd’i ibra ve Zeyd dahi ibrayı kabul ettikten sonra Hind istisna ettiği eşyayı Zeyd’den da’vaya kadire olur.” Ceride-i İlmiyye, 2009, s.211. Bir kimse ibra ettiği kişiye ve alacağa için pişman olup tekrar dava açamaz. Pirizade Mehmed Sahib Efendi’nin ve Samanizade Ömer Hulusi Efendi’nin fetvaları mevcuttur. BOA, MŞH.FTV, 1/73, 13.03.1159; BOA, MŞH.FTV, 1/122, 30.05.1227.

³⁶ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1564. Zeyd kendisini yaralayan Amr’ı yaralamadan dolayı ibra edip, yaralamanın sonuçlarından dolayı ibra etmese ve Zeyd’in dört parmağı işlevini kaybetse, Zeyd parmaklarının diyetini alabilir. Fetava-yı Feyziye, 2009, s.326.

İbra-i hâs kendi içerisinde ikiye ayrılır. Birincisi alacak yönünden ibra etmektir. İbra edilen alacak düşerken ibra edilmeyenler devam eder. İkincisi kişi yönünden ibradır. Kişi yönünden ibra da kişinin bir borcundan dolayı ibra edilmesi veya alacak hakkı gibi bir yönden olan bütün borçlarından ibra edilmesi şeklinde olabilir. Borçludaki bir malvarlığının (aynının) ibra edilmesi şeklinde olabilir. Borçludaki şufa gibi bir hakkın ibra edilmesi şeklinde de olabilir.³⁷

Ali Haydar Efendi ibra-i hâsa ilişkin farklı bir ayırım daha yapmıştır. Birincisi davaya ilişkin ibradır. Bu ibra belirli ve bilinen bir hususa ilişkin davadan bir kimsenin ibra edilmesidir. Örneğin bir haneye ilişkin davanın ibra edilmesi durumunda o hane artık dava edilemez. Ancak başka bir hanenin veya başka bir hususun dava edilmesi mümkündür.³⁸ İkinci tür hâs ibra belirli ve bilinen bir alacağın veya hakkın ibra edilmesidir. Bu alacak ayna veya deyne ya da ibra edilebilen bir hakka ilişkin olabilir. Deyne ilişkin ibra-i hâs ise bir deynden veya bütün deynlerden ibra etmek şeklinde yapılabilir.³⁹

Alacaklının mirasbırakandan olan alacağına ilişkin mirasçılardan birini ibra etmesi geçerlidir.⁴⁰ Bu tür bir ibra kişi yönünden ibra-i hâs olur. Bir kişinin bir borcundan dolayı ibra edilmesi söz konusudur.

İbra-i âm ise bütün davalardan bir kimsenin ibra edilmesi olarak tanımlanmıştır.⁴¹ İbra eden kimsenin "...filanı kaffe-i deaviden beri kıldım yahut anda asla hakkım yokdur..." gibi ifadeleri ibra-i âm belirten ifadeler olarak Mecelle'de sayılmıştır. Bu ifadeler geçmişe yönelik bütün hakları düşürür. Bu haklara ilişkin artık dava açılmaz. Kefaletin de ibra-i âm kapsamında olduğu bu maddede yer almıştır. İbra edilen kişiye kefaletten dolayı da dava açılrsa, dinlenmez. İbra edilen borca ibradan önce kefil olmuş kişiye de aynı şekilde dava açılmaz.⁴² Çünkü asil ibra edildiğinde kefil de ibra edilmiş olur. Kefilin ibrası ise asili kapsamaz.⁴³ İbra-i âm geçmişe yönelik olarak sonuç doğurur, geleceğe etkili olmaz.⁴⁴

İbraya ilişkin bazı lafızlar bütün hakları düşürür. Şu kişide hakkım yoktur sözü bütün hakları düşürür. Semen, ücret, mehir, erş, gasb, emanet, ariyet ve icâre gibi mali haklar düşer.

³⁷ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1537; Bilmen, 1970, c.8, s.5, 29-30.

³⁸ Bir çiftlik satım sözleşmesinde "...bey-i mezburda fesada binaen çiftliği Amr'a reddeylemek davasından Amr'ı ibra eylese..." denilerek belirli bir davadan ibra yoluyla ibra-i hasa başvurulmuştur. Behcetü'l-Fetava, 2011, s.377-378. Mülk satımına ilişkin bir davada taraflar sulh olmuş ve davacı taraf bu konuya ilişkin olarak karşı tarafı ibra ettiğini beyan etmiştir. Sak, 2016, s.221.

³⁹ Ali Haydar, 1332, s.35.

⁴⁰ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1569.

⁴¹ Mecelle m.1538; Türk Hukuk Lugatı, 1991, s.139.

⁴² Mecelle m.1565.

⁴³ Mecelle m.662; Halebi, 1974, c.3, s.184; İbn Abidin, 1987, c.4, s.275. Asilin kısmen ibra edilmesi sebebiyle kefil de aynı şekilde ibra edilmiş olur ve ibra edilen miktarı ödemekten kurtulur. Konuya ilişkin fetva için bkz. Behcetü'l-Fetava, 2011, s.396.

⁴⁴ Berki, 1955, s.243; Bilmen, 1970, c.8, s.34. "Zeyd Amr'a 'Senin zimmetinde benim için hak yokdur' deyip Amr'ı âme-i deaviden ibra-i am ile ibra ettikten sonra Zeyd Amr'dan 'Kable'l-ibra sana şu kadar akçe ida' ve teslim etmişdim' deyu dava eylese mesmua olmaz." Behcetü'l-Fetava, 2011, s.377. Evini gasp ettiği iddiasıyla Zeyd, Amr'dan davacı olmuş, Amr ise 'Sen beni bütün davalardan ibra etmişin' diyerek karşı delil getirmiştir. Zeyd, ibra tarihinden sonra Amr'ın mülkün Zeyd'e ait olduğuna yönelik ikrarını şahitlerle ispat ederse evini geri alabilir denmiştir. Demirtaş, 2014, s.91.

Kefalet, kısas ve had gibi mali olmayan haklar da düşer. Bazı lafızlar ise ibra-i hâsı ifade eder. Bu durumda ibra edilen hak dışındaki haklar dava edilebilir.⁴⁵ Osmanlı mahkeme kayıtlarında davalar, talepler, husumetler ve yeminler şeklinde ibra-i âm kapsamı sayılmıştır.⁴⁶

Ali Haydar Efendi, “falan tarafında hakkım yoktur” ifadesinin ibra lafızlarının en geniş olduğunu belirtmiştir. Bu ifade emanet ve tazminat dahil bütün mali hakları ve mali olmayan hakları kapsamına alır. İbra edilen ibra öncesine ait tüm borçlarından kurtulur ki bu ibra-i âm olur.⁴⁷ Ali Haydar Efendi, ibra-i âm için iki istisnadan bahsetmiştir. Karı koca birbirini ibra-i âm ile ibra etseler de ekili zirai ürünler ve altın paralar ibranın dışında kalır demiştir.⁴⁸

İbra-i âm kendi içinde iki çeşittir. Birincisi bir kişinin bütün cihetlerden olan borçlarından ibra edilmesidir. Bu tür ibrada alacak hakkı, malvarlığı hakkı gibi bütün cihetlerden dolayı kişi ibra edilmiş olur.⁴⁹ İkincisi ibra lafzının bir cihetten olan bütün borçları kapsayacak şekilde olmasıdır. Bu tür ibra-i âm ile borçlu alacak hakkı gibi bir cihetten olan bütün borçlarından ibra edilmiş olur. Ancak ibra edilmeyen diğer haklar bakımından dava hakkı devam eder.⁵⁰ Örneğin “falan nezdinde emanetim yoktur” ibaresi emanete ilişkin bütün hakları kapsar. Emanet bakımından ibra-i âm olur. Emanet dışındaki haklar bakımından ise ibra kapsayıcı değildir.⁵¹ Mahkeme kaydındaki “...zıkr olunan şirkete müteallik deavi ve husumatdan birbirimizin zimmetini ibra-i âm ile ibra ve terk-i dava ettik...”⁵² ibaresinde şirket cihetinden bütün borçların ibra-i âm ile ibra edildiği görülmektedir. Kişilerin diğer haklar bakımından dava hakkı devam etmiştir.

Günümüzde ibra-i hâs ve ibra-i âm ayrımı, teoride yer almamıştır. Ancak kanuni düzenlemeden önce yargı kararlarında kabul edilen ve düzenleme ile kanuna da giren şartlar arasında bu ayrımı ilgilendiren hükümler vardır. Özellikle iş hukuku uygulamasında, işçinin bütün alacakları yönünden işvereni ibra etmesi, yani hiçbir alacağım kalmadı demesi, kabul görmemektedir.⁵³ Türk Borçlar Kanunu 420. madde hükmü gereği ibra konusu alacağın türü ve miktarı açıkça belirtilmelidir. İşçi, ibrasını ya ibra-i hâs olarak veya ibra-i âmın bir türü olan bir cihetten bütün alacakların ibra edilmesi şeklinde yapmalıdır.

⁴⁵ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1536.

⁴⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, c.11, s.67, hüküm no:23, 4 Cemaziyelula 970; c.11, s.92, hüküm no:76, 13 Cemaziyelahir 970.

⁴⁷ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1561-1565; Bilmen, 1970, c.8, s.34. “Zeyd Amr’ı âme-i de’aviden ibra ettikten sonra Zeyd fevt olsa, veresesi Amr’ın yedinde olan eşya ve akarat için ‘İbra-i mezkurdan mukaddem Zeyd’in mülkü olup irsen bize intikal eyledi’ deyu Amr’dan da’va eyleseler mesmu’a olmaz.” Ceride-i İlmîyye, 2009, s.211.

⁴⁸ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1565.

⁴⁹ Fetava-i Hindîyye, 1985, c.14, s.237-238. Çatalcalı Ali Efendi’nin konuya ilişkin fetvaları için bkz. Demirtaş, 2014, s.140-141.

⁵⁰ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1537; Ali Haydar, 1332, s.36; Bilmen, 1970, c.8, s.30.

⁵¹ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1565.

⁵² İstanbul Kadı Sicilleri, c.13, s.354, hüküm no:517, 10 Receb 1027.

⁵³ Mollamahmutoğlu ve Astarlı, s.1032 vd; Yargıtay 9. HD, E.2010/5216, K. 2012/12444, 12.04.2012.

3. Kısmi ibra ve tam ibra

İbraya ilişkin bir diğer ayırım, alacağın kapsamına göre yapılan ayırımdır. Alacaklı alacağının tamamını ibra ederse tam ibra söz konusu olur. İbra, alacağın tümünü kapsamıyorsa kısmi ibra olur. Alacaklının alacağının bir kısmı üzerinde sulh olup kalan hakkını ibra etmesi durumunda bu ibranın geçerli olacağı Mecelle’de iki madde halinde düzenlenmiştir. Maddelerden biri belirli mal alacağına, diğeri ise alacak hakkında ilişkindir.⁵⁴ Maddelerden kısmi ibranın geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Kısmi ibrada, alacaklı alacağının bir kısmını alıp geri kalanını ibra edebilir. Malvarlığı borçlarında, malvarlığının bir kısmını alıp ibra edebilir veya malvarlığının bir kısmı üzerine para da alarak da kalanından ibra edebilir.⁵⁵ Bir mahkeme kaydında iki yüz akçe alacağına karşılık, bir fıçı, bir satır, iki rende ve yüz akçe alan alacaklı, borçlusunu ibra etmiştir.⁵⁶ Kısmi ifa, ifa yerine geçen edim aracılığıyla da yapılabilir. Alacaklı aynen ifadan vaz geçerek alacağının bir kısmının karşılığını, farklı bir edimle kabul etmektedir.

Osmanlı hukukunda alacaklının, alacağının bir kısmını alarak anlaşması, geri kalanını ibra ettiğini ifade etmemiş olması durumlarında da ibranın gerçekleşeceği kabul edilmiştir.⁵⁷

Kısmi ibra; ikrar, inkar veya sulh sonucunda gerçekleşebilir.⁵⁸ Alacaklının iddia ettiği borcun bir kısmını kabul edip bir kısmını reddeden borçlu, ikrar ettiği borç üzerinde anlaşma olursa, borcun geri kalanından kurtulur.⁵⁹ Konuya ilişkin bir fetvada alacağının bir kısmını alarak kalanını ibra eden kişinin, pişman olsa da geri kalan alacağını alamayacağı ifade edilmiştir.⁶⁰

Kısmen ibra, müteselsil borçlulardan birinin ibra edilmesi şeklinde de yapılabilir. Bu durumda borçlulardan ibra edilmeyenlerin borcu devam eder. Ali Haydar Efendi, mirasçılardan biri lehine yapılan ibranın geçerli olacağını ifade etmiştir. Mirasçılardan birinin ibra edilmesi ile onun hissesi lehine bu ibra geçerli olur. Diğer mirasçılar ibradan yararlanamaz.⁶¹ Bu ibra bir kısmi ibradır. Yurduseven, müteselsil borçlulara ilişkin ibrada gerçek ibra, kişisel ibra şeklinde bir ayırma gitmiştir. Tek bir borçlunun ibra edilmesi gerçek ibra iken, müteselsil borçlulardan birinin ibra edilmesi kişisel ibradır.⁶²

⁵⁴ Mecelle m.1551-1552.

⁵⁵ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1551.

⁵⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, c.6, s.214, hüküm no:481, Ramazan 957.

⁵⁷ Alacaklı ibra ettiğini söylemese de hukuken ibra gerçekleşmiş olur, geri kalan alacak talep edilemez. Dinen ise ibra gerçekleşmiş olmaz. Dinen ibra ettiğini söylemesi gereklidir. Ali Haydar, 1330, c.4, m.1552.

⁵⁸ Önce inkar ve neticede sulh yoluyla kısmi ibranın yer aldığı bir fetva şöyledir: “Zeyd Amr’ın yedinde olan değirmen için ‘Mülkümdür’ deyu dava ve Amr inkar edip Zeyd Amr ile ol değirmenin nısfı üzerine sulh olup bakisi davasından Amr’ı ibra eylese sulh-i mezbur sahih olur mu?” Behcetü’l-Fetava, 2011, s.453.

⁵⁹ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1552.

⁶⁰ “Amr meblağ-i mezburun bir mikdarını Zeyd’den alıp maadadan Zeyd’in zimmetini ibra ettikten sonra Amr ibrasına nadim olup maadayı Zeyd’den almaya kadir olmaz.” Behcetü’l-Fetava, 2011, s.351.

⁶¹ Ali Haydar, 1330, c.4, m.1569.

⁶² Yurduseven, 2013, s.87.

Ölümlle sonuçlanan bir olay sebebiyle ortaya çıkan diyet borcunu, mirasçılardan bir kısmının ibra etmesi durumunda, ibra etmeyenlerin hisselerini alabileceklerine ilişkin fetvada,⁶³ hisselerinin tamamını ibra eden mirasçılar bakımından tam ibra, diyet borçlusu bakımından ise kısmi ibra söz konusudur.

Kısmi ibra, tam ibra ayrımı günümüz hukukunda da kabul edilen ibra türlerinden biridir. İbranın kısmi veya tam olarak yapılabilmesi mümkün görülmüştür. İbra tanımlarında borcun tamamen veya kısmen ibra edilebileceği düzenlenmiştir.⁶⁴ Kısmi ibrada alacaklının saiki alacağıının en azından bir kısmını elde etmek olabilir. Borçlunun borcun tamamını ifa edemeyeceğini düşünerek, borçluya iyilik yapmak istemiş olabilir. TBK 420.maddede işçi alacakları bakımından ibranın hüküm ifade edebilmesi için, ibra ödemesinin hak tutarına nazaran noksansız olması aranmaktadır.

4. Kavlen ibra ve fiilen ibra

İbra, ibra edenin irade beyanı ile kurulur. İbra edilenin reddetmemesi durumunda da geçerli olarak devam eder. İbra eden ve ibra edilen iradelerini sözlü veya fiili olarak ortaya koyabilirler. İradenin ortaya konuluş şekline göre ibra kavlen ibra veya fiilen ibra olarak nitelenir.

İbranın sözlü olarak yapılması durumunda kavlen ibra söz konusu olur. Sözlü olarak yapılmaması durumunda ise fiilen ibra söz konusu olur. Örneğin satıcı, bedelini almadan malı alıcıya teslim ederse hapis hakkını ıskat etmiş olur. Bu örnekte sözlü olarak ibra yapılmamış olsa da fiili olarak bir ibra söz konusudur.⁶⁵ Fiili ibra türünde alacaklı, alacağını talep etmeyerek zımnî bir irade beyanı ortaya koymaktadır.⁶⁶

İbranın alacağın niteliğinde değişiklik yapılarak yapılması da mümkündür. Vasfa muzaf ibra olarak adlandırılan bu ibra, ayrı olarak kabul edilebileceği gibi fiilen ibranın bir alt başlığı olarak da değerlendirilebilir.

Vasfa muzaf ibra geçerlidir. Alacaklı, alacağını değerli para yerine aynı miktar değersiz para olarak kabul ederse alacağını kısmen ibra etmiş olur. İşte bu ibra alacağın niteliğini hafifletmek yoluyla yapılmıştır.⁶⁷ Kaynaklarda vasfa muzaf ibra olarak adlandırılan ibranın, bir fiilen ibra türü olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde kavlen ibra, fiilen ibra ayrımına kaynaklarda yer verilmemektedir. Ancak bu ayrım günümüzde de yapılabilir. Doktrinde ibranın örtülü şekilde de gerçekleştirilebileceği

⁶³ Demirtaş, 2014, s.455-456.

⁶⁴ Türk Borçlar Kanunu, m.132; Türk Hukuk Lugati, 1991, s.139; Berki, 1962, s.378; Tekinay, 1979, s.795.

⁶⁵ Ali Haydar, 1332, s.25.

⁶⁶ Tunçomağ, 1972, s.705.

⁶⁷ Ali Haydar, 1332, s.26.

kabul edilmektedir. Örneğin asıl alacak talep edildiği halde faizinin talep edilmemiş olması örtülü bir ibraya işaretler. ⁶⁸ Örtülü ibranın aynı zamanda fiilen ibra olduğu görülmektedir.

5. Hakkın konusu bakımından ibra türleri

İbra konusu yönünden de türlere ayrılır. Genel olarak aylar, deynler ve haklar, ibranın konusu olabilir. ⁶⁹ Ali Haydar Efendi, ibra konularını altı başlık altında ele almıştır. Birincisi dava ve husumetle ilgili ibradır. Bu ibrada alacaklının dava hakkı ortadan kalkar. İkincisi deyne ilişkin ibradır. Deynin tamamı veya bir kısmı ibra edilebilir. Üçüncüsü ayna ilişkin ibradır. Ayn ıskat kabul etmediğinden bu ibra davayı ıskat etmez. Dördüncüsü ayn davasına ilişkin ibradır. Beşincisi emanete ilişkin ibradır. Dinen batıl, hukuken geçerlidir. Altıncısı çeşitli haklara ilişkin ibradır. Kefalet, şufa hakkı, had, kısas, erş, hıyar-ı şart gibi haklar ibra olunabilir. ⁷⁰

İbra, dava ve husumete ilişkin olabilir. Alacak davası, tazminat davası, emanet davası, şufa ve mesil gibi haklara ilişkin davalar ibra edilebilir. ⁷¹ Bir kişinin belirli davalardan ibra edilmesi geçerli olduğu gibi bütün davalardan ibra edilmesi de mümkündür. ⁷² Fetvalarda davalara ilişkin ibralara yer verilmiş, ibra edilen davaların dinlenemeyeceği belirtilmiştir. ⁷³

İbra, deyne ilişkin olabilir. Alacaklı, borçluyu borcundan kısmen veya tamamen ibra edebilir. ⁷⁴

Ayna ilişkin ibra geçerli değildir çünkü aynı borçlar ıskat kabul etmez. Alacaklı aynı alacağını ibra etse ibra geçersiz olur. Mallar yine alacaklının mülkiyetinde kalır. ⁷⁵ Ayn davasından ibra ise geçerlidir. ⁷⁶

Emanete ilişkin ibra hukuken geçerlidir ve bu ibra sonucunda talep hakkı ortadan kalkar. ⁷⁷ Arşivde kadı tarafından hüccet yazılarak tespit edilen emanete ilişkin ibra olduğu görülmektedir. ⁷⁸

⁶⁸ Alacağın uzun süre talep edilmemesi, tepkisiz kalma veya hakkın ileri sürülmemesi gibi durumlar örtülü ibra değildir. Aksu, 2013, s.115-116.

⁶⁹ Zuhayli, 1992, c.6, s.442.

⁷⁰ Ali Haydar, c.4, m.1536.

⁷¹ Ali Haydar, 1332, s.30. Karşılıklı hakaret sebebiyle birbirlerini dava eden kişilerin, birbirlerini ibra ettiklerine dair bkz. Sak ve Küçük, 2014, s.122-123.

⁷² Zuhayli, 1992, c.6, s.444. Kadı Sicillerinde cerrahi operasyonlar öncesinde, ortaya çıkacak sonuçlar bakımından cerrahların hasta tarafından ibra edilmesine ilişkin örnekler de vardır. "...fevt olursa dem ve diyetine müetallik davadan zimmetini ibra eyledim..." Sak, 2014, s.191.

⁷³ "...menzil-i mezbura müteallika davadan Zeyd'i ibra ettikten sonra..." Behcetü'l-Fetava, 2011, s.277; "...meblağ-i merkumun davasından Hind'i ibra eylese..." Behcetü'l-Fetava, 2011, s.292.

⁷⁴ Ali Haydar, 1332, s.31.

⁷⁵ Ali Haydar, 1332, s.31-34; İbn Abidin, 1987, c.4, s.474-475. "...Bekir menzil-i mezbur-i ayndan Amr'ı ibra eylese ibra-i mezbur sahih olmaz." Behcetü'l-Fetava, 2011, s.463.

⁷⁶ Zuhayli, 1992, c.6, s.42-43.

⁷⁷ Emanete ilişkin ibra hukuken geçerli olmasına karşın dinen geçerli değildir. Dinen ibradan sonra dahi emanet konusu ibra edilenin elinde ise alınabilir. Ali Haydar, 1332, s.34-35.

⁷⁸ BOA, İE.ADL, 1/76, 08.02.1099.

Mali olmayan haklar da ibraya konu olabilir. Kefalet, şufa hakkı, had, kısas, mesil hakkı, şart muhayyerliği, ayıp muhayyerliği, görme muhayyerliği gibi haklar ibra edilirse geçerli olur.⁷⁹ Fetvada, kasten yaralama sonucunda, yaralanan, faili yaralamadan ve sonuçlarından ibra ettikten sonra ölse, mirasçılar kısas ettiremezler denilmiştir.⁸⁰ Taksirle yaralamada ise yaralanan bu yaradan dolayı ölse, mirasçılar ibra edilen failden üçte biri aşmayacak şekilde alabilirler.⁸¹

Ribh de ibranın konusu olabilir.⁸² Fetvalarda da ribhden ibra olabileceği belirtilmiştir.⁸³ Asıl alacağı ibra eden alacaklı hakkını saklı tutmamışsa, ribhleri de ibra etmiş sayılır.⁸⁴

Günümüz hukukunda ibra borcu sona erdiren sebeplerden biri olarak kabul edilmektedir.⁸⁵ Sözleşmeden, haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan borçlar ibraya konu olabilir.⁸⁶ Bu borçlar Osmanlı hukuku bakımından da ibraya konu olabilir. İbranın konusunun her iki hukukta da aynı olduğu söylenebilir.

6. İvazlı ibra ve ivazsız ibra

İslam hukukunda ibra denilince daha çok karşılıksız olması anlaşılrsa da ibranın karşılıklı olmasına bir engel yoktur. Hanefilere göre ivazlı ibra, mal karşılığında sulh olmaktır. Şafiiler de ivazlı ibrayı geçerli kabul ederler.⁸⁷ İvazlı ibra, bir karşılık içermesi yönüyle sulha daha yakındır.⁸⁸

Arşivde özellikle insan öldürme ve insan yaralama suçlarının sonucu olarak diyet karşılığında ivazlı veya ivazsız ibralar bulunmaktadır.⁸⁹ Mahkeme kayıtlarında da ivazlı ibra örnekleri bulmak mümkündür.⁹⁰

İbra denilince daha çok karşılıksız olması anlaşılmaktadır.⁹¹ Ancak Türk hukukunda ibraya ilişkin yapılan ayırlardan biri ivazlı veya ivazsız olmasına ilişkindir. Berki, ibra

⁷⁹ Ali Haydar, 1332, s.35.

⁸⁰ “Zeyd Amr’ı amden tüfenk ile urup cerhettikten sonra Amr Zeyd’i cerh-i mezbur ve ma yahdüsü minhden ibra ettikten sonra Amr ol cerhden müteessiren fevt olsa vereseşi Zeyd’i kısas ettirmeğe kadir olmazlar” Behcetü’l-Fetava, 2011, s.461.

⁸¹ Behcetü’l-Fetava, 2011, s.461.

⁸² Ali Haydar, 1332, s.36.

⁸³ Behcetü’l-Fetava, 2011, s.463.

⁸⁴ Berki, Borçlar Hukuku, s.331; Feyzioğlu, 1977, s.431; Tunçomağ, 1972, s.709; Ögüz, Ergüne ve Erişgin, 2013, s.212.

⁸⁵ Ögüz vd, 2013, s.212.

⁸⁶ Yurduseven, 2013, s.76.

⁸⁷ Zuhayli, 1992, c.6, s.448.

⁸⁸ Yurduseven, 2013, s.85. Bir mahkeme kaydında kişinin alacağına karşılık eşya aldığı ve birbirlerini ibra ettikleri görülmektedir. Ongan, 1974, 403, s.31.

⁸⁹ Bağdad’da öldürülen kişinin mirasçıları, katili meccanen yani ivazsız olarak ibra etmişlerdir. BOA, MVL, 774/19, 21.10.1281. İvazlı ibralar için bkz. BOA, MVL, 1076/10, 25.12.1282; BOA, MVL, 1076/26, 26.01.1283.

⁹⁰ Sak ve Küçük, 2014, s.122-123; “...bir altına ibra...” İstanbul Kadı Sicilleri, c.5, s.183, hüküm no:333, Cemaziyelahir 954; “...muslihun araya girip yüz akçeye ibra...” İstanbul Kadı Sicilleri, c.5, s.195, hüküm no: 371, Receb 954; “...iki yüz akçe dava etmiş idim, haliya yüz akçeye ibra ve ıskat edip aldım...” İstanbul Kadı Sicilleri, c.6, s.112, hüküm no:152, Cemaziyelvehel 956; c.40, s.102, hüküm no:80, 27 Şaban 1073.

⁹¹ Birsan, 1954, s.622-623; Uygur, 1990, c.2, s.518.

tanımında ibranın ivazlı veya ivazsız olabileceğine yer vermiştir.⁹² Yargıtay da kararlarında ibranın karşılıklı veya karşılıksız olabileceğini belirtmiştir.⁹³ İvazlı ibra, bir eda veya bedel karşılığında yapılan ibradır. İvazsız ibra ise bir edim karşılığı olmadan yapılan ibradır.⁹⁴ Türk Borçlar Kanununun 420. maddesinde getirilen şartları, işçinin ivazsız olarak ibrada bulunamayacağı şeklinde yorumlayanlar vardır.⁹⁵

7. Sahihin ibrası ve marizin ibrası

İbra konusu ele alınırken maraz-ı mevtin ibrası üzerinde özellikle durulduğu görülmektedir. Çünkü maraz-ı mevtin⁹⁶ ibrası ile ilgili özel hükümler bulunmaktadır. Bu sebeple ibra, ibra edenin sağlıklı veya hasta olmasına göre farklı hükümlere tabidir. İbra, bu yönüyle sahihin ibrası ve marizin ibrası olarak ikiye ayrılır.

Sahih yani sağlıklı kişinin ibrası geçerlidir. Sağlıklı kişi bütün malını ibra edebilir. İbra edilen mirasçısı veya yabancı olsa da ibra geçerlidir. İbra edenin borca batık olmasının da ibranın geçerliliğine etkisi yoktur. Sadece hacr altına alınmış yani kısıtlanmış ise ibra geçerli olmaz.⁹⁷

Maraz-ı mevt yani ölüm hastasının ibrasında ise ibra edilene bakmak gerekir. İbra edilen mirasçı ise diğer mirasçıların onayı gereklidir. Diğer mirasçılar onay vermezse ibra geçersiz olur. Mirasçılar dışında bir kişi lehine yapılan ibra ise tasarruf nisabı ile sınırlıdır. Üçte biri aşmayan ibra geçerli olur.⁹⁸ Mirasçıların haklarını ilgilendirmeyen durumlarda da maraz-ı mevt, borçluyu ibra edebilir. Hasta bir kişinin nefesine kefil olmuş mirasçısını ibra etmesi durumu, mirasçıların hakkını ilgilendirmedikinden ibra geçerli olur.⁹⁹ Çatalcalı Ali Efendi bir fetvasında maraz-ı mevtinde yabancı bir kişiyi ibra eden kişinin mirasçıların, ibradan önce olan alacağa ilişkin dava dinlenmez demiştir.¹⁰⁰ Bu fetvada ibra edilen alacak, demek ki tasarruf nisabını aşmamış, bu sebeple mirasçıların davaları dinlenmemiştir.

Günümüzde maraz-ı mevt iradeyi etkileyen bir hal olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla sahihin ibrası, marizin ibrası ayrımı günümüzde yoktur. TBK 420. maddesinde sayılan unsurlardan biri olan ibra tarihi itibarıyla sözleşmenin sona ermesinden başlayarak en az bir aylık sürenin geçmiş bulunması unsuru, işçinin iradesini korumayı amaçlamaktadır.

⁹² Berki, 1955, s.237.

⁹³ Yargıtay 4. HD, 18/331957 – 547/1420. (Aktaran Tunçomağ, 1972, s.709)

⁹⁴ Doğan, 1979, s.170.

⁹⁵ Aksu, 2013, s.127-128.

⁹⁶ Maraz-ı mevt hakkında bkz. Bilmen, 1970, c.2, s.231-232; Bakkal, 2003, c.28, s.41.

⁹⁷ Ali Haydar, 1332, s.22.

⁹⁸ Ali Haydar, 1332, s.22; Bilmen, 1970, c.8, s.35-36. Fetvada ibra edenin ibra sırasında maraz-ı mevt halinde olduğu, bu sebeple mirasçıların üçte biri aşan miktarı istedikleri, her iki tarafın karşılıklı delil getirdiği bir durumda ibra edilenin delili öncelikli kabul edilmiştir. Behcetü'l-Fetava, 2011, s.432.

⁹⁹ Nefse kefil olan kişi mirasçı değil de üçüncü bir kişi olursa, terekenin üçte birini aşmayacak şekilde ibra geçerli olur. Fetava-i Hindiyye, c.6, s.103-116.

¹⁰⁰ Demirtaş, 2014, s.137.

Tıpkı maraz-ı mevt döneminde yapılan ibranın geçersiz olması gibi sözleşme süresince, hatta sözleşme sona erdikten sonra bir aylık süre içerisinde yapılan ibra hükümsüz sayılmaktadır.

8. Lafza göre: kaffe-i hukuktan ibra, deyne mahsus ibra ve emanete mahsus ibra

Kaynaklarda ibra lafızlarına ilişkin somut ifadelere yer verilmiştir. Bir ibra lafzının ne tür bir hakkı ibra ettiği bu lafızdan anlaşılabilir. İbrada edilen hakkın türüne göre ibra sınıflandırılabilir. Kaffe-i hukuktan ibra, deyne mahsus ibra ve emanete mahsus ibra ayrımları ibra edilen hakkın türüne göre yapılan ayrımlardır.

Bütün hakları kapsayan bir lafız ile ibra söz konusu olursa, mali olan ve olmayan haklar, alacak hakları ve malvarlığı hakları ortadan kalkar. Bütün hakları kapsadığı için kaffe-i hukuk ifadesi kullanılmıştır.¹⁰¹

Bazı ibra lafızları sadece alacak hakkını ıskat eder. Bu tür lafızların kapsamına emanete ilişkin haklar dahil olmaz.¹⁰² Bazı ibra lafızları sadece emanete ilişkindir. Bu lafızlar ile alacak hakları, gasp gibi haklar kapsama girmez.¹⁰³ Bir fetvada ibra lafzı kullanılmadığı için alacaklının alacağını talep edebileceği belirtilmiştir.¹⁰⁴

Osmanlı hukukunda bir şekil şartı gibi uygulanan ibra lafızları günümüz hukukunda yoktur. TBK 132. maddede ibranın şekle bağlı olmaksızın yapılabileceği düzenlenmiştir. İşçinin işverenden alacağına ilişkin ibra sözleşmeleri ise 420. madde hükmü gereği yazılı şekil şartına tabidir.

9. Şartlı ibra ve şartsız ibra

İbranın şarta bağlanıp bağlanamayacağı hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. İbra türlerine göre ayrımlar yapılmıştır. İbrada taliki şart konulması mümkün görülmezken, takyidi şart ise söz konusu olabilir.¹⁰⁵

Taliki şarta bağlı ibranın geçerli olmayacağı ileri sürülürken, istisnai olarak mevcut olan bir şarta bağlı ibranın geçerli olacağı söylenmiştir. “Ölürsen ibra oldun” gibi uygun bir şart varsa ittifakla geçerli olduğu kabul edilmiştir. Ölüm dışında ibranın geleceğe izafe edilmesi ise kesin

¹⁰¹ Bütün hakları kapsayan ibra lafzı “Falan tarafından hakkım yoktur” gibi lafızlardır. Bu lafız ile ibradan sonra semen-i mebi’, ücret, erşü’l-cinaye, gasb, emanet, ariyet, icâre gibi mali hakların ve kefalet bi’n-nefs, kısas, hadd-i kazif gibi gayri mali hakların talep edilemeyeceği ifade edilmiştir. Ali Haydar, 1332, s.26-28.

¹⁰² “Falan üzerinde olan hukuktan beridir” lafzı alacak haklarını kapsar. Üzerinde kelimesi sadece alacak hakları için kullanıldığından emanet, ibranın kapsamına dahil olmaz. Ali Haydar, 1332, s.29.

¹⁰³ Emanete ilişkin ifade “nezdinde” ifadesidir. Bu ifade emanet için kullanılır ve emanet dışındaki hakları kapsamaz. Ali Haydar, 1332, s.29.

¹⁰⁴ “Zeyd medyunu Amr’a ‘Zimmetinde olan şu kadar akçe hakkımı senden talep etmeyeyim’ dedikten sonra Zeyd meblağ-ı mezburu Amr’dan talep eylese Amr mücerred ‘Taleb etmeyeyim’ demişdin’ deyu vermemeğe kadir olmaz.” Fetava-yı Feyziye, 2009, s.334.

¹⁰⁵ Bilmen, 1970, c.8, s.31-32; İbranın sahih bir takyidi şarta bağlanması, dört mezhebe göre caiz kabul edilmiştir. Zuhayli, 1992, c.6, s.439.

olmadığı için geçerli olmaz.¹⁰⁶ İbra edenin alacaklıya “falan fiili işlersen meblağ-ı mezburdan seni ibra ettim” demesi durumunda ibra sahih olmaz denmiştir.¹⁰⁷ Fetvada ibranın sahih olmama sebebi taliki şarta bağlanmış olmasıdır.

Geçerli bir şarta bağlı gerçekleşen ibrada şarta uyulmaması durumunda ibra geçersiz olur. Ebussuud Efendi, şartlı ibraya ilişkin bir fetvasında şarta uyulmamasından dolayı ibranın geçersiz hale geleceğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

Alacaklı alacağın bir kısmını ödemesi şartıyla borçluyu tüm borcundan ibra edeceğini şart koşarsa bu şart geçerlidir.¹⁰⁹ Alacaklı, alacağın bir miktarını belirli bir süreye kadar ödemesi şartıyla kalan kısımdan ibra edeceğini şart koşabilir. Bu durumda ödemenin yapılması ile ibra gerçekleşir. Ebu Yusuf, süre şartına uyulmasa bile ibranın gerçekleşeceği görüşündedir.¹¹⁰

Günümüz hukukuna göre ibra, sebebe bağlı veya sebepten soyut olarak yapılabilir. Şarta bağlanan ibralar sebeplidir. Şart gerçekleşmezse ibra da hüküm doğurmaz.¹¹¹ Günümüz hukukunda bozucu şarta ve erteleyici şarta bağlı olan ibralar geçerli olarak kabul edilmektedir. Bozucu şarta bağlı ibra sözleşmesi, bozucu şart gerçekleşirse geçersiz olur. Erteleyici şarta bağlı ibra sözleşmesi ise şart gerçekleştiği anda hüküm ve sonuçlarını doğurmaya başlar.¹¹²

IV. Sonuç

818 sayılı Borçlar Kanunumuzda yer almasa da uygulamada oldukça geniş yere sahip olan ibranın, hukukumuzdaki köklerinin çok eski tarihlerde olduğu görülmektedir. Roma hukukunda ve İslam hukukunda yer alan ibra kurumu, Osmanlı uygulamasında sık rastlanan bir kurum olmuştur. Fıkıh kitapları, fetva mecmuaları, kadı sicilleri, arşiv belgeleri ve Mecelle düzenlemeleri, Osmanlı hukukunda ibra kurumu hakkında teoriye ve uygulamaya dair bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı hukukunda yer alan ibra türlerine dair geniş tasnif, ibra kurumunun önemine ve uygulama alanının genişliğine dair önemli bir emaredir. Literatürde yer alan yirmiden fazla ibra türü, dokuz başlık altında ele alınmıştır. Bu ibra türlerinin her birinin günümüz hukukunda da yansımaları olduğu görülmektedir.

¹⁰⁶ Zuhayli, 1992, c.6, s.439-440. Fetvada, imamlık görevini üç yüz kuruş karşılığı devreden Zeyd'e, Amr günlük yirmi iki akçe alırsam bedel-i mezburdan seni ibra ettim derse bu ibra sahih olmaz denmiştir. Behcetü'l-Fetava, 2011, s.464.

¹⁰⁷ Behcetü'l-Fetava, 2011, s.462.

¹⁰⁸ Hind, zevci zimmetinde bulunan üç bin akçeyi kendisi ile ölünceye dek iyi geçinmesi şartıyla ibra etmiştir. Zeyd ise birkaç ay sonra Hind'i boşamıştır. Ebussuud Efendi Hind'in üç bin akçeyi alacağına dair fetva vermiştir. Ebussuud Efendi, 2013, s.161.

¹⁰⁹ Ali Haydar, 1332, s.20-21.

¹¹⁰ Halebi, c.3, s.346.

¹¹¹ Feyzioğlu, 1977, s.429; Aksu, 2013, s.119-120.

¹¹² Pulaşlı, 1989, s.144-145.

Günümüz hukukunda ibraya ilişkin kısmi ibra, tam ibra ve ivazlı ibra, ivazsız ibra ayrımları yapılmaktadır. Osmanlı hukukundaki ibra türleri de marizin ibrası ve lafza göre ibra dışında, ibra türleri olarak günümüzde de yer verilebilecek türlerdir.

İbra türleri, ibra kurumunun Osmanlı hukukunda geniş bir uygulama alanına sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı uygulamasında, ibranın günümüzdeki gibi borçtan kurtarma amacı dışında, ispat amacıyla kullanımı da oldukça fazladır. Günümüz hukukunda da konuya ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Borçlar kanunu, ödemenin hak tutarına nazaran noksansız yapılmasını düzenlemiştir. Bu düzenlemeyi işçilik alacaklarında ibra-i ıskatın mümkün olmadığı şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Osmanlı hukukunda ibra edenin iradesi, kullandığı lafızlardan tespit edilmiştir. Günümüzde de bu iradeyi açıkta tutacak şekilde yorum yapılmalıdır. Çünkü Osmanlı kaynaklarında ifade edildiği gibi asıl ibra, ibra-i ıskattır.

Osmanlı hukukunda da ibranın varlığına, geçerliliğine ve kapsamına ilişkin ihtilaflarda, dar yorum yapıldığı görülmektedir. Günümüzde de ibranın dar yorumlanması esası benimsenmiştir. İş hukukunda işçi lehine yorum sebebiyle ortaya çıkan uygulamalar, Osmanlı hukukunda da vardır. Fetvalarda kişilerin hakları kalmadığını düşünerek ibra etmeleri durumunda, varlığını bilmedikleri hakların ibra edilmeyeceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede işçinin de varlığını bilmediği işçilik alacaklarını ibra ettiği söylenemez. Borçlar kanunu da ibra konusu alacağının türünün açıkça belirtilmesini şart koşarak bunu amaçlamıştır.

Güncel ibra uygulamalarına, Osmanlı uygulamasından çözümler bulmak mümkündür. Günümüzde uygulaması olmayan maraz-ı mevtin ibrası, özellik arz etmesi sebebiyle iş hukukunda ibra uygulaması ile benzerdir. Bu anlamda işçinin ibra-i ıskat yapması maraz-ı mevtte olduğu gibi bir oran ile sınırlandırılabilir. İşçinin ibrası üçüncü bir kişinin, örneğin bir hukuki danışmanın onayı ile geçerli kabul edilebilir. Bu durumda işçinin hakları korunduğu gibi işveren de işçi lehine düzenlemelerden daha az etkilenmiş olur.

Osmanlı hukukunda ibra türleri, ibra konusunun daha iyi anlaşılmasına ve uygulamada yeni çözümler bulunmasına katkı sağlayabilir. Bu anlamda her bir ibra türü başlığı, uygulama örnekleriyle birlikte çalışılmalıdır.

Kaynaklar

- Akgündüz, A.- Cin, H. (1996). Türk Hukuk Tarihi, OSAV Yayınları, İstanbul.
- Aksu, M. (2013). Türk Borçlar Kanununun Getirdiği Yeniliklerden İbra, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi: Aydın Zevkliler Armağanı Özel Sayısı, S.8.
- Ali Haydar, H. (1330). Dürerü'l Hükkam Şerhu Mecelleti'l Ahkam, İstanbul.
- Ali Haydar, H. (1332). el-Mecmuatü'l Cedide fi'l Kütübi'l Erbaa, Hukuk Matbaası, İstanbul.
- Apaydın, H. Y. (2000). İbra, *DİA*, TDV Yayınları, c.21, s.263-266, İstanbul, 2000.
- Bakkal, Ali; Maraz-ı Mevt, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul.
- Behcetü'l-Fetava (2011). Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, Haz. Süleyman Kaya vd, Klasik Yayınları, İstanbul.

- Berki, Ş. (1955). Borçların Sukutu, AÜHF Dergisi, c.12, S.1-2.
- Berki, Ş. (1962). Borçlar Hukuku, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara.
- Bilmen, Ö. N. (1970). Hukuki İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Birsen, K. (1954). Borçlar Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayını No:602, İstanbul.
- BOA, AE.SMHD.I.,68/4436, 29.12.1145.
- BOA, C..ADL., 15/944, 10.05.1213.
- BOA, Dosya Usulü İradeler, 49/11, 5/10.
- BOA, İE.ADL, 1/76, 08.02.1099.
- BOA, İE.ML., 33/3231, 18.01.1096.
- BOA, MVL, 774/19, 21.10.1281; 1076/10, 25.12.1282; 1076/26, 26.01.1283.
- BOA, TS.MA.d, 2352, 29.12.1089; 2770, 29.12.1247; 01.04.1248; 4594, 07.06.1235; 2352, 05.06.1090; 05.08.1090; 15.03.1091.
- Ceride-i İlmiyye Fetvaları (2009). Haz. İsmail Cebeci, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, H. N. (2014). Açıklamalı Osmanlı Fetvaları Fetava-yı Ali Efendi (Çatalcalı Ali Efendi), c.2, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Doğan, M. (1979). Türk İş Hukukunda İbra Sözleşmesi, Yargıtay Dergisi, c.5, S.1, Ocak 1979.
- Ebussuud Efendi (2013). Ma'ruzat, Haz. Pehlul Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013.
- Fetava-i Hindiyeye (1985). Yay. Haz. İsmail Karakaya, Çev. Mustafa Efe, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Fetava-yı Feyziye (2009). Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Feyzioğlu, F. N. (1977). Borçlar Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayını No:2282, İstanbul.
- Halebi, İ. (1974). Mülteka'l Ebhur, Çev. Mustafa Uysal, Konya.
- İbn Abidin, M. A. (1987). Reddü'l Muhtar ale'd Dürri'l Muhtar Şerhu Tenviri'l Ebsar, Beyrut.
- İlaveli Mecmua-i Cedide (1326-1329). Muharriri: Ali El Murtaza, Matbaa-i Hayriye, İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri (2011). Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Izmirlioğlu, A. (2013). 6098 Sayılı Kanuna Göre İbraname, Journal of Yaşar University, c.8, S.Özel, s.1457-1482.
- Kabukçu, Ş. (1991). *İslam Hukukunda İbra* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul.
- Mollamahmutoğlu, H. ve Astarlı, M. (2011). İş Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Oğuzman, K. ve Öz, M. T. (2009). Borçlar Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Ongan, H. (1974). Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Orak, M. A. (2014). Konya Kadı Sicili 10 (1659-1661), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.
- Öğüz, T., Ergüne, M. S. ve Erişgin, N. (2013). Borçlar Hukuku, Ed. Hayriye Şen Doğramacı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Pulaşlı, H. (1989). Şarta Bağlı İşlemler ve Hukuki Sonuçları, Dayınlarlı Yayıncılık, Ankara.
- Resmi Gazete, Sayı: 27836, 04.02.2011.
- Sak, İ. ve Küçük, F. (2014). Konya Kadı Sicili 14 (1669-1670), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.
- Sak, İ. (2016). Konya Kadı Sicili 37 (1691-1692), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.
- Tekinay, S. S. (1979). Borçlar Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayını No:2614, İstanbul.
- Tunçomağ, K. (1972). Borçlar Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:1737, İstanbul.
- Türk Hukuk Lugati* (1991). Türk Hukuk Kurumu, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Uygur, T. (1990). Açıklamalı İçtihatlı Borçlar Kanunu, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Yargıtay 9. HD, E.2010/5216, K. 2012/12444, 12.04.2012.
- Yurduseven, Ş. (2013). *Borçlar Hukukunda İbra* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara.
- Zuhayli, V. (1992). İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul.